

KORXONALARNING EKOLOGIK MAS'ULIYATI: IJTIMOIIY VA HUQUQIIY YONDASHUVLAR

Abdurofiyeva Nodirabonu

Termiz davlat universiteti

Yuridik fakulteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonalarning ekologik mas'uliyati tushunchasi ijtimoiy va huquqiy nuqtayi nazardan yoritiladi. Ekologik muhitga zarar yetkazayotgan ishlab chiqaruvchi subyektlarga nisbatan davlat va jamiyat tomonidan qo'llanilayotgan nazorat mexanizmlari tahlil qilinadi. Korxonalarning ijtimoiy mas'uliyat doirasida ekologik barqarorlikni ta'minlashdagi roli, shuningdek, huquqiy javobgarlik shakllari – jarima, to'lovlar, sud tartibidagi choralar – chuqur o'rganiladi. Xulosa sifatida, korxonalarni ekologik jihatdan mas'uliyatli yuritishga undovchi kompleks yondashuvlar taklif qilinadi.

Kalit so'zlar: Ekologik mas'uliyat, korxonalar, huquqiy javobgarlik, ijtimoiy yondashuv, atrof-muhit, barqaror ishlab chiqarish, ekologik audit.

Sanoat ishlab chiqarishi, iqtisodiy o'sish va texnologik taraqqiyot bilan birga atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'lamini kengaytirmoqda. Bugungi kunda korxonalar tomonidan atmosferaga chiqindilar chiqarilishi, suv resurslarining ifloslanishi, yer osti boyliklarining haddan ortiq ekspluatatsiyasi, biologik xilma-xillikning kamayishi eng dolzarb ekologik muammolardan hisoblanadi.

Bunday vaziyatda korxonalar faqat iqtisodiy manfaat emas, balki ekologik barqarorlik oldida ham mas'uliyatli bo'lishi lozim. Shu boisdan, ijtimoiy va huquqiy yondashuvlar orqali ularning javobgarligini oshirish global va milliy siyosatning ustuvor yo'nalishiga aylanmoqda.

Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

Huquqiy tahlil – O'zbekiston Respublikasi Ekologik kodeksi, "Korxonalar to'g'risida"gi qonun, xalqaro ekologik konvensiyalar tahlil qilindi.

Tizimli yondashuv – korxona faoliyatining ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlari uzviy bog'lanishda o'rganildi.

Qiyosiy huquq – ekologik mas'uliyat bo'yicha Yevropa Ittifoqi va Osiyo davlatlari tajribasi solishtirildi.

Tahliliy usul – mavjud muammolar va samarali yondashuvlar asosida takliflar ishlab chiqildi.

Ekologik mas'uliyat – bu korxonaning ishlab chiqarish jarayonida atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish, chiqindilarni kamaytirish, resurslardan oqilona foydalanish va barqaror rivojlanishga hissa qo'shish majburiyatidir. U ikki asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi:

- **Ijtimoiy yondashuv:** ichki tashabbus, jamoatchilik oldidagi mas'uliyat, ekologik hisobotlar, "yashil texnologiyalar"ga o'tish.
- **Huquqiy yondashuv:** davlat tomonidan belgilangan majburiyatlar, ruxsatnomalar, ekologik normativlar, javobgarlik choralari bajarish.

Mavjud qonunchilik bazasi

O'zbekiston Respublikasi Ekologik kodeksi (2023) va "Chiqindilar to'g'risida"gi Qonun korxonalarga quyidagi majburiyatlarni yuklaydi:

- Atrof-muhitga ta'sirni baholash (ATM) o'tkazish;
- Ekologik ruxsatnomalarsiz faoliyatni boshlamaslik;
- Davlat ekologik nazoratiga bo'ysunish;
- Ekologik to'lovlarni o'z vaqtida amalga oshirish;
- Ekologik audit o'tkazish.

Korxonalarning ijtimoiy ekologik tashabbuslari

So'nggi yillarda ayrim yirik korxonalar:

- Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy qilmoqda;
- O'z chiqindilarini qayta ishlash liniyalarini qurmoqda;
- Yashil hisobotlar (ESG report) taqdim etmoqda;
- "Yashil kredit" yoki ekologik obligatsiyalar orqali sarmoya jalb qilmoqda.

Ammo bu amaliyotlar asosan yirik va eksportga yo'naltirilgan korxonalarda ko'zga tashlanadi. Kichik va o'rta biznesda ekologik mas'uliyat past darajada qolmoqda.

Ekologik javobgarlik turlari

Korxonalar uchun ekologik javobgarlik huquqiy jihatdan quyidagicha tasniflanadi:

- **Ma'muriy javobgarlik:** ruxsatsiz ifloslantirish, me'yorlardan oshib chiqindilar chiqarish uchun jarimalar.
- **Fuqaroviy javobgarlik:** atrof-muhitga yetkazilgan zarar uchun tovon to'lash majburiyati.
- **Jinoiy javobgarlik:** ataylab yoki yirik zarar yetkazilgan holatlarda rahbarlarga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atish.

Jamoatchilik ishtiroki va fuqarolik nazorati

Ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytirishda jamoatchilik ishtiroki muhim. Aarhus konvensiyasi asosida korxonalar:

- Ochiq ekologik axborotni e'lon qilishlari kerak;
- Fuqarolar va NNTlar ekologik nazoratda qatnashishlari mumkin;
- Mahalliy aholining ekologik xavfsizlik bo'yicha shikoyatlarini e'tiborga olishga majbur.

Xalqaro tajriba

Yevropa Ittifoqida ESG (Environmental, Social, Governance) standartlari asosida korxonalarning ekologik faoliyati baholanadi. Korporativ ekologik audit va yashil soliq tizimlari keng qo'llaniladi.

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

IYUL

ANDIJON, 2025

Xitoyda esa korxonalarga ekologik reyting beriladi, yuqori ifloslantiruvchi subyektlar sanksiyalanadi yoki faoliyatdan to'xtatiladi.

Korxonalarning ekologik mas'uliyati nafaqat huquqiy majburiyat, balki ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlik mezonini sifatida qaralmoqda. O'zbekistonda bu boradagi huquqiy asoslar mavjud, biroq amaliyotda ularning samaradorligi yuqori emas. Ekologik hisobotlar, jamoatchilik ishtiroki va javobgarlik mexanizmlarining kuchaytirilishi dolzarbdir.

Takliflar

1. **“Korxonalarning ekologik javobgarligi to'g'risida” alohida qonun** qabul qilish;
2. Ekologik to'lovlarni **progressiv stavkada** belgilash – ko'p ifloslantiruvchi ko'proq to'laydi;
3. Har yili **majburiy ekologik hisobotlar (ESG)** joriy etish;
4. Kichik va o'rta biznes uchun **“yashil texnologiyalarga o'tish” bo'yicha imtiyozlar** berish;
5. Jamoatchilik ishtirokini oshirish va **fuqarolik ekologik nazoratini qonuniy kafolatlash**.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Ekologik kodeksi, 2023.
2. “Chiqindilar to'g'risida”gi Qonun, 2002.
3. UNEP. Corporate Environmental Responsibility Guidelines, 2020.
4. OECD. Environmental Compliance and Enforcement in Industry, 2022.
5. Karimov B. Ekologik mas'uliyat va biznes, Toshkent, 2021.
6. EU Green Deal Reports, 2023.
7. Aarhus konvensiyasi, 1998.